

Hulpkorpsen in voormalig Nederlands-Indië, Hun uniformering en onderscheidingsteken

Reeds in de tiende eeuw werd op Java een hindoerijk genaamd Mataram gevestigd, welk rijk zich in de late middeleeuwen (1300-1500) tot de islam keerde. In 1755, toen het inmiddels was teruggedrongen tot midden-Java, besloten de Nederlandse gezaghebbers - door moeilijkheden rond de erfopvolging - dit Mataramse Rijk op te heffen en te splitsen in de vorstenlanden Soerakarta en Djokjakarta.

Soerakarta (Solo) werd nu het vorstendom van de Soesoehoenan (sultan) Pakoe Boewono, waarvan twee jaar later het prinsdom Mangkoe Nagoro werd afgescheiden. Djokjakarta werd het sultanaat van Hamengkoe Boewono, waarbinnen tijdens het Engels tussenbestuur in 1812, op instigatie van Raffles, een afscheiding plaats vond van het prinsdom Pakoe Alam. Teneinde enig tegenwicht te vormen tegen de invloed van de sultans, werd aan de prinsen Mangkoe Nagoro en Pakoe Alam vergund inheemse militaire formaties in stand te houden, waarmee zij verantwoordelijk waren voor handhaving van de goede orde en rust in de hun onderhorige kampongs. Voor de instandhouding van deze hulpkorpsen werd door het Nederlands-Indisch Gouvernement een toelage tot een bepaald bedrag per man per jaar toegekend. In tijd van oorlog dienden ze als reserve ter beschikking te worden gesteld van het gouvernement.

De inheemse militairen bij de hulpkorpsen waren geen full-time beroepsmilitairen; zij oefenden slechts enkele uren per dag. Omdat hun inkomsten als militair ontoereikend waren om er van te leven hadden de meesten, en zeker de gehuwden, een bijbaantje om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Indien zij hun dienst naar tevredenheid verrichtten, was dit vaak een baantje in dienst van het vorstenland op één van de landerijen of fabriekscomplexen. Indien na een volbrachte diensttijd van twintig jaar eervol ontslag werd verleend, dan hadden de militairen van de hulpkorpsen aanspraak op een pensioentje. De inheemse hulpkorpsen waren niet in kazernes gehuisvest, doch keerden dagelijks ná afloop van de dienst terug naar hun kampongs, behalve bij wachtdienst, oefening en mobilisatie. Zij werden door hun eigen inheemse officieren aangevoerd, die een driejarige officiersopleiding bij de hulpkorpsen ontvingen. Ook deze officieren waren niet permanent onder de wapenen, doch een vaste kern was wel steeds in actieve dienst aanwezig. Zoons en familieleden van de vorsten hadden, indien zij hiertoe geschikt waren, voorrang bij de aanstelling tot officier bij de hulpkorpsen. Was oorspronkelijk de kwaliteit niet altijd even bevredigend, dit veranderde toen het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger militaire adviseurs (leiders) beschikbaar stelde en instructeurs bij de hulpkorpsen detacheerde. Het KNIL, naar welke reglementen de hulpkorpsen werden afgericht, stelde per korps een majoor of kapitein en drie onderofficieren-instructeur van de infanterie ter beschikking, alsmede een sergeant-majoor-administrateur. Hoewel aanvankelijk ook ruiters en afdelingen met geschut waren ingedeeld, bestonden de hulpkorpsen later voornamelijk uit infanterie-eenheden, bewapend met de hiervoor gangbare KNIL-bewapening aan geweren en karabijnen, na 1920 ook met licht-automatische wapens. De militaire hulpkorpsen waren overeenkomstig het KNIL gekleed. Zij waren uiterlijk slechts te onderscheiden door koperen emblemen, voorstellende het monogram van het betreffende korps op de kraag van de grijsgroene uniform, voor officieren op de schouderbedekkingen. Aangezien de militairen van de inheemse hulpkorpsen in hun vrije tijd veelal een soort van

overheidsdienst binnen het vorstenland vervulde, was het belangrijk dat zij ook in burger gekleed als zodanig konden worden herkend. Daarom waren metalen schildjes ingevoerd die, uitsluitend dus op de burgerkleding ter hoogte van de linkerborst werden gedragen.

Bij de bevolking van de vorstenlanden bestond veel belangstelling voor dienst bij de hulpkorpsen. Begin 1942 bedroeg de gezamenlijke sterkte van alle korpsen 6.600 inheemse militairen 1). Ondanks dit niet te verwaarlozen getal hebben de hulpkorpsen geen invloed gehad op het verloop van de strijd tegen de Japanse invallers.

1. Legioen Mangkoe Nagoro

Wanneer dit legioen werd opgericht is niet exact na te gaan, doch vermoedelijk reeds bij de stichting van het prinsdom in 1757, hoewel niet onder deze naam. Mangkoe Nagoro I ontving van de VOC jaarlijks 4000 Spaanse matten, later tot de helft teruggebracht en tegen het eind van de achttiende eeuw zelfs geheel ingetrokken. In 1803 werd het korps opnieuw gevormd en in 1808 legde Daendels de verplichting op een totale sterkte van 1150 man (800 man infanterie, 100 jagers, 200 cavaleristen en 50 man rijdende artillerie) geregeld te onderhouden. Daendels was degene die de naam 'legioen' invoerde, een aanduiding voor een legerformatie die in de Napoleontische tijd in zwang was. Tengevolge van de overgave aan de Engelsen op 17 september 1811 werd het legioen ontbonden, doch reeds op 13 februari 1812 door hen hersteld. Bij de terugkeer van het Nederlandse gezag bleef deze sterkte gehandhaafd, met vermeerdering van twee stukken rijdende artillerie. Als zodanig nam het Legioen Mangkoe Nagoro deel aan de oorlog op Java (1825-1830) en bewees het goede diensten tijdens de tweede expeditie naar Atjeh (1873-1874). In 1898 werd de batterij artillerie opgeheven en in 1916 raakte het legioen de cavalerie kwijt. In ruil hiervoor werd het infanteriegedeelte echter vergroot tot anderhalf bataljon, waarvan de sterkte als gevolg van de bezuinigingen in de twintiger jaren teruggebracht werd op 925 man.

In 1918 werd het bevoorradingsstelsel bij het KNIL dat met paard en kar geschiedde (zgn. goederentrein) aanzienlijk verbeterd. De bespanningen en geleiders der treinkarren, keuken- en filterwagens werden vóór die tijd ten behoeve van de oefeningen ingehuurd en dienden in oorlogstijd te worden gerequireerd. De particuliere geleiders werden vanaf nu door militairen vervangen die o.a. door het legioen moesten worden geleverd. Zodoende werden een aantal manschappen van het Legioen Mangkoe Nagoro tot treingleider opgeleid. In de jaren 1940-'41 werden de treinen voor een deel gemotoriseerd en kregen de geleiders die daarvoor geschikt bezaten een chauffeursopleiding. De chauffeurs van het legioen kregen een eigen onderscheidingsteken, zijnde een gevleugeld wiel in wit omgeven door gele rijsthalmen op een rond schild in groen, omgeven door een gele rand (zie afbeelding 12.8).

Het Legioen Mangkoe Nagoro gold als een der beste inheemse korpsen van Java. Het heeft bij binnenlandse onlusten belangrijke diensten bewezen, zoals gedurende de spoorwegstaking in 1921 en de relletjes in 1926. Ook in het gebied van Soerakarta kwamen in 1926 onlusten voor. Dankzij de aanwezigheid van het legioen beperkten deze zich echter tot enkele pogingen om inheemse beampten te overvallen. In 1940 bestond het legioen uit ruim 30 inheemse officieren (zie bijlage) en 1632 lageren in rang, verdeeld over een staf-, vier veld- en twee depotcompagnieën 2). Mangkoe Nagoro VII was commandant in de rang van kolonel. Het legioen beschikte ook over een goed muziekkorps met Europese kapelmeester en het had een eigen vaandel 3). De militairen van het Legioen Mangkoe Nagoro droegen op de kraag van het groene tenue een monogram van de letters M en N, officieren op de schouder. Op burgerkleding werd een rood, wit en blauw schild gedragen waarop het wapen van Mangkoe Nagoro, zijnde de gekroonde initialen in een krans van waringintakken in zilver.

2. Legioen Pakoe Alam

Het Pakoe Alamse Rijk werd gesticht tijdens het Engelse tussenbewind in 1813. De eerste prins, Pakoe Alam I (1813-1829) kreeg van de Engelsen opdracht een ruitery van 100 man te vormen met aan het hoofd hiervan een panewoe (ritmeester). De ruitery had tot taak op te treden tegen wanordelijkheden, waarbij voornamelijk gedacht werd aan een mogelijk te voeren actie door de sultan van Djokjakarta, die toen in onmin leefde met het Engelse bestuur. Onder het Nederlands-Indische gouvernement werd de ruitery in die vorm en voorwaarden gehandhaafd en bleef deze toestand bestaan onder Pakoe Alam II en Pakoe Alam III. Pakoe Alam de derde koesterde echter de wens een legioen op te richten, hetgeen onder zijn opvolger Pakoe Alam IV een feit werd. Er werd een legioen geformeerd, bestaande uit een bataljon infanterie van vier compagnieën à 100 man, terwijl de 100 man ruitery werden omgezet in 25 man cavalerie. Het legioen stond onder bevel van Pakoe Alam, die de rang van luitenant-kolonel had. De manschappen van het legioen werden gerecruteerd uit de bevolking van het Pakoe Alamse rijk, terwijl de officieren vaak tot de naaste bloedverwanten van de vorst behoorden. In bovengenoemde samenstelling nam het Legioen Pakoe Alam o.a. deel aan de tweede militaire expeditie in Atjeh van 1873.

Een lange levensduur was het legioen echter niet beschoren, want opgericht onder Pakoe Alam IV, werd het reeds onder zijn opvolger Pakoe Alam V, in augustus 1892 opgeheven. Allerlei factoren en overwegingen hebben indertijd tot deze opheffing geleid, doch in maart 1940, na bijna 48 jaar, werd een nieuw Legioen Pakoe Alam onder de jonge prins Pangeran Adipati Ario Praboe Soeriodilogo opgericht, toen ter sterkte van twee compagnieën infanterie. Op de kraag van het groene KNIL-uniform voerden de legionnaires een koperen monogram met de letters P en A, door de officieren te dragen op de beide schouderbedekkingen. Voor de burgerkleding bestond een rood, wit en blauw schild waarin het goudkleurige monogram PA.

3. De Barisankorpsen van Madoera

Als dank voor de bewezen diensten tijdens de Java-oorlog (1825-1830) werd door commissaris-generaal Van den Bosch bij besluit van 12 februari 1831 toegestaan op het eiland Madoera Korpsen Barisan 4) op te richten. De resident van Soerabaja, tot wiens ressort het eiland Madoera toentertijd behoorde, ontving de opdracht om in overeenstemming en overleg met de sultans van Madoera te Bankalan, Soemenep en Pamekasan alles te verrichten wat 'ter intentie der Regering bevorderlijk kon zijn'. Nadat door de resident de nodige besprekingen waren gevoerd, werd bij gouvernementsbesluit van 20 september 1831 de organisatie van de korpsen Barisan op Madoera vastgesteld, terwijl in oktober van datzelfde jaar het reglement van dienst werd 'gearresteerd'. Overeengekomen werd dat de sultans van Bangkalan en Soemenep, ieder met de rang van generaal-majoor een bataljon bestaande uit zes compagnieën infanterie, een compagnie artillerie en een eskadron cavalerie zouden commanderen, terwijl daar in 1835 een compagnie pioniers aan werd toegevoegd. De panembahan (sultan) van Pamekasan, die de rang van kolonel verkreeg zou het commando voeren over een dergelijke eenheid van de halve sterkte. De barisankorpsen van Madoera hebben in de vorige eeuw aan diverse krijgsverrichtingen buiten Java deelgenomen. Reeds betrekkelijk korte tijd nadat de oprichting een feit was geworden, in 1833, werden twee compagnieën Barisan naar Palembang gezonden, waar de vorst van Djambi een inval had gedaan, terwijl ze in het jaar 1835 wederom te velde trokken.

Nadien volgden tal van expedities waaraan afdelingen van de Barisans deelnamen. In 1846 en 1848 naar Bali, in 1854 naar Borneo, in 1874 en 1875 naar Atjeh. Bij deze expedities werden commandanten van de Barisans meerdere malen met de Militaire Willems-Orde gedecoreerd. In rapporten van bevelhebbers werd diverse keren gelezen dat Madoerese compagnieën, zowel door houding en voorkomen als door betoonde moed in het aangezicht van de vijand, in alle opzichten uitblonken. Na 1900 werd de sterkte per korps teruggebracht tot ongeveer twee

compagnieën met de nakomelingen van de sultans als commandant in de rang van majoor 5). De militairen van de Barisankorpsen waren herkenbaar aan een koperen letter B op de kraag en in burgerkleding aan een rood, wit en blauw schild met goudkleurige B.

4. Korps Prajoda

Tenslotte werd in 1936 het korps Prajoda 6) opgericht, een inheems hulpkorps op het eiland Bali. Dit korps had in 1941 een sterkte van vier infanteriecompagnieën en een mitrailleurcompagnie. Het korps leverde in 1941 tevens een aantal bekwame chauffeurs af. Zij droegen een koperen letter P op de kraag en waren in burgerkleding herkenbaar aan een rood, wit en blauw schild waarin een goudkleurige letter P 7).

De invoering van militieplicht voor niet-Europese bevolking werd in Nederlands-Indië op praktische en politiek redenen niet mogelijk geacht 8). Teneinde na een lange periode van bezuiniging meer personeel voor de korte termijn aan te trekken werd bij gouvernementsbesluit van 16 november 1938 nr. 35 voor niet-Europeaanen de mogelijkheid geopend om als reserve-kortverband-militairen bij het KNIL dienst te nemen. In tegenstelling tot hen die een contract voor langere duur of onbepaalde tijd sloten en als beroepsmilitair werden beschouwd, was voor de kortverband-militairen de duur van de eerste oefening 1 jaar (voor de Molukken 3 jaar). Daarna gingen zij met groot verlof, keerden huiswaarts en waren gedurende 12 jaar reserveplichtig. Voor non-combattante functies (chauffeurs en paardengeleiders) werd bij de bestaande hulpkorpsen een kort verband ingevoerd van een eerste oefening van 1 1/2 jaar, gevolgd door een reserveplicht van 16 jaar. Aan de reserve-kortverband-militairen werd vergund om gedurende hun groot verlof op de burgerkleding een rood, wit en blauw gekleurd metalen schildje te dragen, ter hoogte van 4 cm, waarop een goudkleurige klimmende leeuw. Begin 1942 waren 8500 inheemse reserve-kortverband-militairen onder de wapenen.

5. Reservekorpsen

Teneinde in de behoefte aan meer personeel te voorzien werden in 1936 op verschillende plaatsen in Indië reservekorpsen opgericht waartoe eervol ontslagen beroepsmilitairen konden toetreden, mits zij hiervoor lichamelijk geschikt waren. Zij verplichtten zich om gedurende zes dagen per maand onder de wapenen te komen. Bij mobilisatie zouden zij wederom volledig in actieve dienst treden. Het waren korpsen van veteranen die over de gehele archipel waren verspreid. Een reservekorps verrichtte bewakings- en patrouilledienst en trad op ter handhaving van orde en rust. De sterkte van de reservekorpsen was begin 1942 4700 mans. Ter onderscheiding droegen de leden van de reservekorpsen koperen letters R op de kraag van de grijsgroene uniform. Ook na de Tweede Wereldoorlog zijn reservekorpsen actief geweest en o.a. dat van de Minahassa heeft tot de opheffing van het KNIL in 1950 dienst gedaan.

6. Vrijwillige oefenkorpsen

Een klein deel van de Europese militieplichtigen en een groot deel oudere miliciens die in een zgn. landstorm waren ondergebracht was ongeïfend als gevolg van het feit, dat de dienstplicht eerst na de Eerste Wereldoorlog voor hen was ingevoerd. Vele van deze militieplichtigen waren ongeïfend uit Nederland aangekomen op een leeftijd waarop oproep voor eerste oefening wettelijk niet meer mogelijk was. Voor hen werden vrijwillige oefenkorpsen ingesteld, regionale opleidingsformaties, alwaar gedurende een aantal uren per week op vrijwillige basis onderwijs in elementaire militaire vakken werd ontvangen. Instructeurs waren beroepsmilitairen van het KNIL. Aangezien de miliciens die lessen bij de vrijwillige oefenkorpsen volgden tot reguliere mobilisabele eenheden van het KNIL behoorden, werd bij de vrijwillige oefenkorpsen geen afzonderlijk onderscheidingsteken gedragen. In 1940-'41, tijdens de algehele inspanning ter verbetering van de Indische

defensie, werd op de burgerkleding van hen die bij een vrijwillig oefenkorps in opleiding waren een zilverkleurige draagspeld van ongeveer 1 1/2 cm doorsnede gedragen. Het bestond uit een opgericht zwaard in zwart waarover een oranje banderol met de afkorting VOC, omdat het woord korps hier, niet geheel consequent, met de letter c werd geschreven.

7. Vrijwillige autobestuurderskorps

Door het plan van de legerleiding om het KNIL meer te mechaniseren en motoriseren, werden in 1940-'41 grote aantallen vrachtwagens in de Verenigde Staten aangekocht. Deze vrachtwagens dienden voor troepenvervoer doch ook voor de motorisatie van de goederentreinen van eenheden, die tot heden slechts paard en kar ter beschikking hadden. Binnen het kortverbandstelsel werd inheems personeel geworven, tot chauffeur opgeleid en ondergebracht in een Vrijwillig Autobestuurderskorps. Ook werd inheems personeel afkomstig van de hulpkorpsen Mangkoe Nagoro, Pakoe Alam en Prajoda opgeleid tot chauffeur. Begin 1942 waren er 2200 vrijwillige autobestuurders 1). Zij droegen als onderscheidingsteken een rood, wit en blauw metalen schild, waarop een gevleugeld wiel in goud en wit; onder in het wiel de afkorting VAUBEK.

Na de Duitse inval in Nederland in mei 1940 en de aldaar opgedane ervaring met betrekking tot het optreden tegen parachutisten en mogelijke vijfde colonne, onderkende de legerleiding in Indië dat een eventuele vijand in Azië op gelijke wijze als de Duitsers zou kunnen opereren. Ter bestrijding van een dergelijk vijandelijk optreden dienden de beschikbare troepen aanzienlijk te worden uitgebreid. Door de bezetting van het moederland vonden uiteraard geen uitzendingen meer plaats van de, voor deze voorgenomen legeruitbreiding zo noodzakelijke Europese beroepsmilitairen. Hierdoor werden de moeilijkheden op personeelsgebied in Indië danig vergroot. Door de onmogelijkheid om de personeelsbehoefte op normale wijze snel te dekken, werd naar andere middelen omgezien. Van uitbreiding van de bestaande reservekorpsen werd afgezien, daar deze over het algemeen oudere militairen in verband met hun fysieke gesteldheid voor de dienst te velde minder bruikbaar waren. Onder voorzitterschap van het lid van de Raad van Nederlands-Indië J.H.B. Kuneman werd door de regering een weerbaarheidscommissie ingesteld, met als taak op korte termijn advies uit te brengen betreffende de mogelijkheid van dienstneming door de Indische burgerij bij het leger, de luchtbescherming, ambulance, enz. Vele voorstellen en plannen bereikten de commissie; één ervan was om uit de mannelijke bevolking een soort homeguard naar Brits voorbeeld te vormen. Deze burgerwacht zou belast worden met plaatselijke bewakings- en patrouilledienst en als versterking voor de politie moeten optreden. Zij zouden onder normale omstandigheden hun burgerfuncties blijven vervullen, doch in tijd van nood als militaire formatie kunnen assisteren. Hiertoe werd gedurende de avonden en weekeinden enige uren per week geoefend. Voor deze burgerwacht in steden werd de naam 'stadswacht' gekozen en voor een soortgelijke wacht ter bescherming van de ondernemingen 'landwacht'. Inzet buiten hun gebied lag niet in de bedoeling, evenmin optreden in eerste lijn. Slechts bij het bestrijden van parachutisten zouden ze in eerste lijn komen. In feite kwam het er dus op neer, dat bij vijandelijke overvallen stads- en landwachten gewapend zouden optreden.

8. Stads- en Landwachten

In de stads- en landwachten werd de kern gevormd door Europese reserve- en militieplichtigen, die uit hoofde van onmisbaarheid in hun burgerfunctie, van buitengewone opkomst onder de wapenen waren vrijgesteld en aldus ter plaatse van inwoning toch aan de verdediging konden meewerken. Stads- en landwachtspersoneel werd tevens op vrijwillige basis gerecrueteerd uit Chinezen en Indonesiërs. Stadswachten werden opgericht in 36 grotere en kleinere steden op Java en in de buitengewesten 9). Landwachten verschenen bij de grote ondernemingen; in streken waar een aantal ondernemingen bij elkaar was gelegen, werd één

landwacht gevormd. De kern van zo'n landwacht werd samengesteld uit, door het, op de onderneming aanwezige personeel van de zogenaamde noodformatie, aan te vullen met buitengewoon dienstplichtige Nederlanders en niet-Europees ondernemingspersoneel, mits Nederlander zijnde. Praktisch elke onderneming kwam voor een landwacht in aanmerking. Aangevallen werd met de cultuurcentra van een zodanige uitgestrektheid, dat het mogelijk zou zijn afdelingen ter sterkte van ca. 50 man te formeren, waarbij ca. 10 Europeanen, welke afdeling dan in nader te bepalen centra zouden worden geoefend.

Stads- en landwachten vormden geen op zichzelfstaande organisatie, doch maakten deel uit van het leger; zij werden op militaire wijze opgeleid en gekleed. Het uniform bestond uit een overhemd met open kraag en rijbroek in het toenmalige legergroen (Garoetstof). Verder hoge zwarte schoenen met beenwindsels of beenkappen, als hoofddekseel een kwartiermuts of een bamboehoed.

Op de linkerborst werd een van bronskleurig metaal vervaardigd onderscheidingsteken gedragen (zie foto), waarvan het grondmotief voor alle stads- en landwachten hetzelfde was, namelijk een geribde cirkel met doorsnede van 5 cm waarop een vijfpuntige ster; in het midden van de ster het Nederlandse rijkswapen waaronder het woord STADSWACHT, dan wel het woord LANDWACHT. Voor de stadswachten in de grotere steden op Java was het rijkswapen vervangen door het betreffende stadswapen. Het woord STADSWACHT stond dan boven en de naam van de stad onder het wapen aangegeven. Er zijn dergelijke emblemen bekend van de Stadswacht Batavia, Stadswacht Bandoeng, Stadswacht Semarang en Stadswacht Soerabaja, doch wellicht zijn van meerdere grote steden emblemen met stadswapens vervaardigd en gedragen.

De bewapening voor de stads- en landwachten diende door het leger te worden verstrekt, doch door de beperktheid van de legervoorraden en het gemis aan een eigen wapenindustrie (en er praktisch niet meer in het buitenland kon worden besteld) gaf de bewapening problemen. In afwachting van de te verstrekken legerwapens zijn door het Comité Stads- en Landwachten pistolen aangekocht. In Semarang werden proeven genomen met jachtgeweren en munitie uit particulier eigendom. Deze proef slaagde, waardoor op ruime schaal werd overgegaan tot vordering van deze wapens en de bijbehorende munitie. Voor enige stadswachten in de grootste steden zijn gepantserde overvalwagens aangeschaft.

De beperkte oefengelegenheid en bewapening zijn oorzaak geweest dat de stads- en landwachten slechts gedeeltelijk geoefend en bewapend waren. Weinig of niets is bekend over hun optreden bij de nadering van de Japanners, voordat zij in de Japanse vloedgolf ten onder gingen 10).

9. Vernielingskorps

Uit reservisten en militieplichtigen werkzaam bij de oliemaatschappijen werd een vernielingskorps geformeerd, dat belast was met de vernieling van de boorinstallaties en olievoorraden bij de komst van de Japanners. Vooral op Tarakan zijn deze vernielingen geheel volgens plan verlopen. De woede van de Japanners hierover was zo groot, dat leden van het Vernielingskorps hiervoor ter plaatse zijn geëxecuteerd. Bij het Vernielingskorps, geuniformeerd volgens het KNIL, werd een bronskleurig borstembleem gedragen overeenkomstig dat van de stads- en landwachten. Onder het rijkswapen was het woord VERNIELINGSKORPS aangebracht. Het Vernielingskorps was 365 man sterk 1).

10. Niet-Militaire Hulpkorpsen

Werden in het voorgaande de hulpkorpsen die deel uitmaakten van het KNIL behandeld, we willen dit overzicht niet besluiten zonder het noemen van een tweetal niet-militaire hulpkorpsen die in de turbulente jaren 1940-'42 in voormalig Nederlands-Indië hebben

bestaan. Reeds eerder schreven wij over de algemene weerbaarheidsgedachte die in 1940, na de bezetting van het moederland, over de Indische burgerij kwam en als uitvoering hiervan het instellen van een weerbaarheidscommissie, die op haar beurt weer vele comité's bundelde. Het eerder genoemde Comité Stads- en Landwachten was niet de enige weerbaarheidsorganisatie die uit de burgerij voortkwam. Zo ontstond ook de Centrale Commissie Vrouwenarbeid in Mobilisatietijd (COVIM), waarin de mobilisatie-inspanning van vrouwen op het gebied van de gezondheidszorg, voedselvoorziening, communicatie, enz. werd georganiseerd. In feit kwam het erop neer dat Nederlandse vrouwen in Indië een burgerdienstplicht werd opgelegd.

11. Vrouwen Auto Corps

In de tweede helft van 1940 bracht mevrouw Lulofs-Mehrengs te Batavia ongeveer twintig dames bijeen die in het bezit waren van een rijbewijs. Bij General Motors te Tandjong Priok vond een aanvullende opleiding plaats tot vrachtwagenchauffeuse, er kwamen trucks beschikbaar en reeds oktober 1940 kwam het tot formeren van een reservekorps van vrachtwagenchauffeuses dat de naam ontving Vrouwen Auto Corps.

Er werden khakikleurige katoenen uniformen ingevoerd, bestaande uit een werktenu met blouse en lange broek en een uitgaansuniform met tuniekjasje en rok. Onder het jasje werd een witte blouse gedragen en groene stropdas. Op de revers van het jasje waren emblemen geplaatst bestaande uit een autoband in grijs waarop gekruiste steeksleutels in groen. Op de bekken van de steeksleutels de letters V, A, A en C (de tweede A slechts om de beschikbare ruimte te vullen) en onder de band een lint met de tekst 'PRO PATRIA' (voor het vaderland). Dit embleem werd in grotere uitvoering ook op het hoofddekseel gedragen, een tropenhelm overtrokken met khakistof.

Het Vrouwen Auto Corps groeide in 1941 uit tot een sterkte van tenminste vier- à vijfhonderd actieve leden en alhoewel het formeel niet tot de legerorganisatie behoorde verrichtte het materieel- en troepentransporten ten behoeve van het leger.

12. Vrijwillig Vlieger Corps

Vóór de Tweede Wereldoorlog bevonden zich op de vliegvelden bij de grote steden op Java en te Medan particuliere vliegclubs, alwaar sportvliegers hun vliegervaring op peil hielden en jongemannen met gefortuneerde ouders vlieglessen konden nemen. Teneinde deze jongelui voor te bereiden op het verrichten van militaire dienst als vlieger bij de militaire luchtvaart (ML-KNIL), werd door de reserve eerste luitenant jonkheer mr R. Witten van Hoogland en nog twee andere vooraanstaanden in de Indische vliegwereld het Vrijwillig Vlieger Corps opgericht. Sportvliegers en leerling-sportvliegers konden worden opgeleid tot tweede-bestuurder van Glenn Martinbombardementsvliegtuigen. Vervolgens verplichtten zij zich om in geval van oorlog dienst te nemen bij de ML. Op deze wijze hadden sportvliegers de gelegenheid hun vliegervaring ten dienste van de ML te stellen; anderzijds zag de ML in het WC een reservoir van nieuw personeel. Er kwamen vrijwillige vliegercorpsen te Batavia, Bandoeng, Semarang, Soerabaja en Medan, totaal circa 300 man. Reeds vóór het uitbreken van de oorlog met Japan waren 85 vliegers gebrevetteerd. De overige leerlingen zijn vóór de capitulatie van Japan, via Australië overgebracht naar de Verenigde Staten, alwaar hun opleiding bij de Royal Nederlands Military Flying School te Jackson, Mississippi werd voortgezet. Als vliegend personeel bij ML-KNIL of MLD hebben zij gedurende de Tweede Wereldoorlog een belangrijke bijdrage geleverd (1).

De vrijwilligers van het WC droegen een donker khakikleurig uniform in de kleur van de ML-KNIL. Onder de jas een licht khakikleurig katoenen sporthemd en stropdas; een donker khakikleurige korte broek, licht khakikleurige kousen en bruine lage schoenen. Een kwartiermuts completeerde dit uniform. Op de linkermouw van de jas werd als onderscheidingsteken voor het WC een licht khakikleurige chevron in de vorm van de letter V

gedragen. Hoewel het VVC een particuliere instelling was en formeel geen deel van het KNIL uitmaakte mag het in een opsomming van hulpkorpsen in voormalig Nederlands-Indië niet onvermeld blijven.

NOTEN

1. Drs H.L. Zwitter in 'Mededelingen van de Sectie Krijgsgeschiedenis KL', deel 1, 1e aflevering 1978, blz 13.
2. Na de tweede politionele actie in 1949 werd het legioen opnieuw gevormd onder de naam Territoriaal bataljon Soerakarta. Het bestond in 1950 bij de overdracht aan de republiek uit 656 man, verdeeld over zes compagnieën. Commandant was luitenant-kolonel van het vooroorlogse legioen Raden Mas H.S. Notohatmodjo.
3. Het vaandel werd uitgereikt in 1838. Het bestond uit een doek van oranje zijde omhoog met gouden franjes; aan de ene zijde een gouden W en aan de andere zijde de naam van het korps in de Nederlandse en Javaanse taal; de stok met vergulde punt in plaats van leeuw en met twee kwasten van gouden bouillons. Ook het legioen Pakoe Alam en de Barisankorpsen van Madoera hadden een vaandel.
4. Barisan is de Maleise aanduiding voor inlandse militie, hoewel de Barisankorpsen van Madoera geheel waren samengesteld uit vrijwilligers.
5. Na de eerste politionele actie in 1947, toen het eiland Madoera wederom onder Nederlandse controle kwam, is opnieuw een korps gevormd onder de naam Barisan Tjakra Madoera. De sterkte liep op tot twee bataljons infanterie. Zij voerden een nieuw embleem bestaande uit een rond zwart schild, omzoomd door een rood, wit en blauwe rand. In het midden een tijgerkop in rood met op de achtergrond radiaal gekruiste 'tjakra's' in geel. Ingesteld bij beschikking legercommandant nr. 4478/GS 35 van 30 augustus 1948 (zie afbeelding).
6. Een prajoda is een Balinese krijger.
7. Ook dit korps werd na de Tweede Wereldoorlog opnieuw gevormd. Toen in 1946 op Bali het bataljon infanterie XII (Gadja Merah) werd opgericht, bestond de 6e compagnie uit Prajoda's.
8. In 1941, onder dreiging van Japanse expansiezucht, keerde men op deze gedachte terug en werd besloten tot het invoeren van een (beperkte) inheemse militie. Begin 1942 waren 7600 man inheemse militie onder de wapenen, zie ook noot 1.
9. In de volgende steden werden stadswachten opgericht: Ambon, Bandjermasin, Bandoeng, Batavia, Buitenzorg, Cheribon, Djambi, Djokjakarta, Fort de Kock, Koetaradja, Makassar, Malang, Menado, Medan, Padang, Palembang, Paré Paré, Paloppo, Pekalongan, Poerwakarta, Poerwokerto, Poerworedjo, Pontianak, Sabang, Sawahloento, Semarang, Sibolga, Singkawang, Soebang, Soerabaja, Soerakarta, Taroetoeng, Tegal, Tjepoe en Watamponé.
10. De totale sterkte van de 36 Europese stadswachten was begin 1942 8500 man die van de 37 gemengde landwachten 19.000 man, zie ook noot 1.
11. Zie: 'De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de jaren 1942-1945', door O.G. Ward, Weesp 1985.

BRONNEN

- Ekeris, C. van
Hulpkorpsen onder commando van het KNIL, 1940-1942 / door C. van Ekeris en B.C. Cats. In: Mars et historia : orgaan van de Nederlandsche Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. - Jrg. 12 (1978) nr. 6 (nov./dec.).
- Gedenkboek
Gedenkboek van het KNIL / onder red. van F. Witkamp, G. van der Noen, M.G.J. Hendriks... (et al.) ; met een voores. van Z.K.H. Prins Bernhard. - Amersfoort: Madjoe, 1961.
- Geeft
Geeft acht : orgaan van de Indische weermacht. - 1940.
- Heshusius, C.A.
Soldaten van de Kompenie, KNIL 1830-1950 / C.A. Heshusius. - Houten : De Haan, 1986.
- Hobma-Glastra, T.Y.
Bandjir / T.Y. Hobma-Glastra. - Naarden : Lunet-documentatie, 1988.
- Kledingvoorschrift
Kledingvoorschrift : eerste deel (Kl. VI). - Batavia : Reproductiebedrijf, 1941.